

ROND HET ZENDINGSERFGOEDHUIS

Het is al weer enige maanden geleden dat de laatste nieuwsbrief van onze stichting de deur uit ging. Dit betekent geenszins dat wij al maanden ‘stil zitten’: in tegendeel! Met deze nieuwsbrief geven we graag weer door wat er bij ons gebeurt op zendingserfgoedgebied.

Vanaf dit najaar, tot en met de zomer van 2024, organiseren wij een *tentoonstelling* over jeugdzendingsliteratuur met de titel ‘Een heidens karwei - zendingsverhalen voor kinderen’. Deze tentoonstelling zal op meerdere plaatsen in het land te zien zijn.

De redactieleden van de *Zendingserfgoedreeks* hebben zich gebogen over nieuwe uitgaven. De eerstvolgende uitgave, met de titel ‘Een kampongkind wordt doctor – Mijn worsteling om te promoveren aan de VU’ door Andreas A. Yewangoe, verschijnt binnenkort als deel 4 in de reeks. Dit najaar zal ook nog deel 5 verschijnen, in het kader van de tentoonstelling over jeugdzendingsliteratuur.

Met het *interviewen* van oud-zendingarbeiders gaan we rustig door en ook de voorbereidingen voor de tiende *zendingserfgoedkalender* zijn in volle gang.

In de afgelopen periode kwamen er ook weer een aantal *bezoekers* langs in Zuidland; wij noemen enkelen van hen.

De *vrijwilligers* van het zendingserfgoedhuis gingen ook zelf op excursie, naar Amsterdam.

Gelukkig zijn er ook weer *nieuwe aanwinsten* waar we graag uw aandacht op vestigen en dan vragen we nog ook nog even uw aandacht voor weer een bijzonder *object van de maand*.

Als afsluiting *een versje uit 1833*, waarmee bij jeugd interesse voor de zending werd gewekt.

Hylkje Steensma – secretaris

Tentoonstelling – Een heidens karwei - zendingsverhalen voor kinderen.

De afgelopen maanden is door ons veel tijd gestoken in de voorbereidingen voor een tentoonstelling over jeugdzendingenboeken. Hoewel we al ongeveer drie jaar geleden waren begonnen met onderzoek, moeten deze zomer nog de laatste praktische zaken geregeld worden.

De expositie zal bestaan uit een veertigtal jeugdzendingenboekjes met daarbij, ter illustratie, een aantal originele voorwerpen die in de verhalen worden genoemd of besproken. Er zijn in de periode 1850 - 2000 minimaal 500 boekjes van het genre, in de Nederlandse taal, verschenen!

Bij deze tentoonstelling is, voor een klein bedrag, een gidsje (52 pg.) te verkrijgen, waarin het een en ander over de ontwikkeling van christelijke jeugdliteratuur in het algemeen, auteurs, illustratoren en uitgevers van deze boekjes wordt verteld.

De titel verwijst naar het feit dat het inderdaad vaak een echt moeilijk karwei was, om voor kinderen een boeiend boek over de zending te schrijven: een spannend boek met ook nog een boodschap. In dit geval een Boodschap met een hoofdletter B. De zending was er immers om het

Evangelie, de blijde boodschap van het christendom, te brengen.

Daar kwam bij, dat de meeste schrijvers van deze boeken niet geschoold waren in het schrijven van verhalen. Het waren vaak vrouwen die hun man in zendingsdienst waren gevolgd en ervaringen van de zending naar kinderen toe vertaalden. Of het waren de zendelingen zelf, die opdracht kregen om over hun werk te vertellen in een voor jongeren of de schoolgaande jeugd geschikt boekje.

In de ontwikkeling van de boekjes valt - door de jaren heen - een interessante ontwikkeling te zien. Toon en woordgebruik komen, anno 2023, nogal eens 'vreemd', 'schokkend', 'beschamend' en soms zelfs een beetje 'lachwekkend' over.

Evenals bij een eerdere grote tentoonstelling – Molukse kerk in de polder – verzorgen wij weer een boekwerk met achtergrondartikelen over het onderwerp.

Het tentoonstellingsboek: *Een heidens karwei - zendingsverhalen voor kinderen.*

Verschillende auteurs hebben een bijdrage geleverd voor het boek. Prof. (em) dr. Cees Houtman schrijft over de geschiedenis van '*Protestantse zendingsverhalen voor de jeugd*'. (Van zijn hand verscheen in 2022: *Kerst, Pasen en Pinksteren in zondagschoolboekjes en andere negentiende-eeuwse lectuur voor de jeugd* - EON Pers, Amstelveen 2022).

Het onderwerp 'beeldvorming' is gebaseerd op de masterscriptie van Marrit Claus *Maar thans heb ik met heel mijn hart Toewan Jezus lief – Een onderzoek naar het zendingsbeeld in protestantse jeugdzendingspublicaties over Indonesië (1900-1980)*. Hylkje Steensma geeft een overzicht van de conclusies uit deze scriptie. Onderzoek naar beeldvorming richt zich, naast de representatie van culturen, zinswijzen en bevolkingsgroepen, ook op het beeld dat lezers zich vormen van 'zichzelf' en 'de ander'.

Huib Lems schrijft over het verspreidingsgebied van jeugdzendingsliteratuur via scholen, zondagscholen en zendingsonderwijs. In *Van Prentbijbel tot Groot ABC- of Haneboek* (16^e eeuw) staat de vroegere periode centraal. *Het Groot ABC-boek* zou het standaard schoolboekje voor de protestantse Nederlanden worden. In de VOC-tijd werd er al in

1611 door A.C. Ruyl een Maleise vertaling van gemaakt voor gebruik op de kerkelijke zendingscholen.

De kleine printbijbel of prentenbijbel, uit 1772, was bedoeld om jongeren, die veelal nog nauwelijks konden lezen, te helpen Bijbelteksten uit het hoofd te leren.

Cees Houtman en Huib Lems besteden verder veel aandacht aan auteurs, illustratoren en uitgevers van boekjes in dit genre.

Aukje Hoekema-Norel schrijft in haar bijdrage *De wereldreis van Mary Jones* over haar oma, de schrijfster Aukje Norel-Straatsma.

Albert Ferwerda deelt zijn persoonlijke ervaringen in de zending en het schrijven van het zendingsboek *Santal-kinderen* in het hoofdstuk *De romantiek van de zending*.

En in de bijdrage *Zendingsman en veelschrijver* schrijft Benoît Verstraeten-Hansen over het leven en werken van de zendingsman van het Zendingsgenootschap van de Evangelische Broedergemeente te Zeist, de Deen Peter Martin Legêne.

Locaties tentoonstelling

De tentoonstelling van jeugdzendingsboeken met daarbij, ter illustratie, een aantal originele voorwerpen zal op de volgende locaties te zien zijn.

2023

Zuidland	Zendingserfgoedhuis 16 – 29 september
Spijkenisse	Openbare bibliotheek 29 september – 13 oktober
Lochem	Stichting 't oude kinderboek (Stok) 20 oktober – 17 november
Winsum (Gr.)	KinderBoekenHuis vanaf 17 november

In 2024 zal de tentoonstelling achtereenvolgens te zien zijn in **Zeist** (Het Hernhutter Huis) en in **Workum** (St. Gertrudiskerk). De exacte data in 2024 worden later nog bekend gemaakt via onze website en nieuwsbrieven.

Andere Tentoonstelling(en)

Tijdens de veertigdagentijd (april) was in de Petrakerk in Veenendaal een aantal honger-doeken uit onze collectie te zien.

Van juli tot september is een tentoonstelling, van eveneens hongerdoeken, te zien in de Kleine Kerk te Veere.

Dit boek past goed in onze zendingserfgoedreeks; ook het opleiden van goede, gemotiveerde theologen voor academisch onderwijs is een belangrijk aspect van de Nederlandse zending.

Zendingserfgoedreeks

De vierde uitgave in deze reeks is nu klaar en die zal dit najaar – zo mogelijk tijdens een speciale bijeenkomst - worden gepresenteerd.

Een kampongkind wordt Doctor – Mijn worsteling om te promoveren aan de VU, bevat persoonlijke herinneringen van de Sumbanese theoloog Andreas A. Yewangoe. Hij schrijft over zijn jeugd in de kampong, zijn schooltijd op de zendingsscholen op Sumba, zijn contacten met de Sectie Oostelijk-Indonesië van de Gereformeerde Kerken en zijn verdere studie aan de VU, waar hij zijn doctoraal diploma haalde en waar hij vervolgens, in 1987, promoveerde tot *doctor theologiae*.

Een groot deel van het verhaal speelt zich af in Nederland en Yewangoe laat zijn lezers meebelevan hoe hij zijn studieperiode in Nederland als een ‘worsteling’ heeft ervaren.

Deel 5 in de boekenreeks verschijnt ook nog dit najaar; het is het, hierboven al genoemde, boek bij de tentoonstelling *Een heidens karwei – zendingserfgoed verhalen voor kinderen*.

Via onze website zal bekend gemaakt worden wanneer de boeken beschikbaar zijn en op welke wijze ze besteld kunnen worden.

De eerste drie boeken die in de zendingserfgoedreeks zijn verschenen, zijn nog te bestellen via <https://www.zendingserfgoed.nl/publicaties-van-stichting-zendingserfgoed>

1. Freek Bakker, *Het verdriet van de Zending. De stem van kinderen in Nederland*.
2. Rob Ruijs en Tom van den End, *Het Dagboek van Lien Langevoort-Besselaar, Minahassa 1902-1910*.
3. Jaap van Slageren, *Kameroengangers. Nederlandse zendingswerkers in Kameroen*.

4. Andreas A. Yewangoe, *Een Kampongkind wordt Doctor. Mijn worsteling om te promoveren aan de VU.*

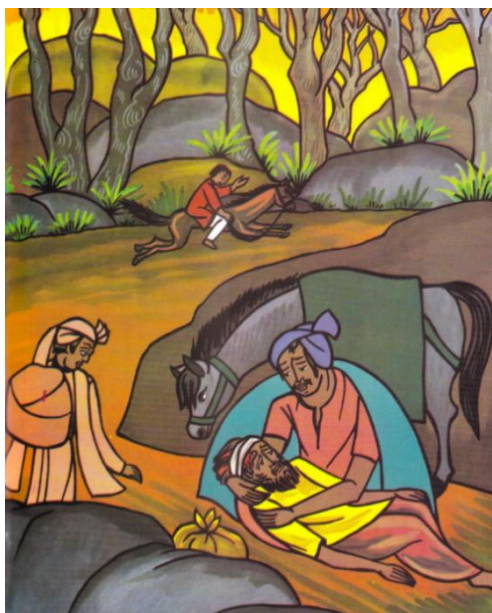
5. Verschillende auteurs, *Een heidens karwei! Zendingsverhalen voor kinderen. Geschiedenis, beeldvorming, verspreiding, auteurs, illustratoren en uitgevers van het jeugdzendingsboek (1850-2000)*

Zendingserfgoedkalender 2024 – Pakistan

In onze zoektocht naar geschikt materiaal voor de zendingserfgoedkalender 2024 kwamen we uit bij Sister Claire en de Pakistaanse Bijbel, die zij van mooie Bijbelse afbeeldingen voorzag.

Het thema is 'Wie is mijn naaste'. De kunstwerken komen letterlijk 'in Pakistaans gewaad' tot ons. Sister Claire maakte de afbeeldingen voor de Pakistaanse Urdu, Sindhi en Parkari Bijbel: een Bijbel in drie Pakistaanse talen, wat op zich al uniek is. Informatie over de kalender: tijdstip van verschijnen, prijs, wijze van bestellen e.d. vindt u binnenkort op onze website.

Houd u dat vooral in de gaten!

De barmhartige Samaritaan

Bezoekers

De eerste maanden van het jaar mochten we diverse bezoekers verwelkomen en ditmaal ook twee keer bezoek uit het buitenland. In maart kwam Ibu Wiwil van de Oost-Javaanse Kerk met haar zoon en kleinzootje, die in Nederland wonen. Er werd archiefmateriaal uitgewisseld en ze bekeken de collectie in het Zendingserfgoedmuseum.

Bijzondere belangstelling was er voor CERIA, de Indonesische kinderbijbel met platen van Indonesische kunstenaars. Die was Ibu Wiwil eerder in eigen land nog niet tegen gekomen.

Dr. Yusak Soleiman

In mei kwam dr. Yusak Soleiman, die het hoofd is van het 'Documentatiecentrum voor de Geschiedenis van de Indonesische Kerken' in Jakarta. Hij was onder de indruk van de collectie en deed inspiratie op voor een mogelijke uitbreiding van de activiteiten van het centrum in Jakarta.

Nederlandse bezoekers waren er ook; zo kwam een medewerker van Kerk in Actie met haar man, die ook kunstwerken van Solomon Raj uit India kwamen brengen.

Uitstapje vrijwilligers - Tentoonstelling in het Luther Museum

Sinds 2018 bestaat er een Luther Museum in Amsterdam. Dat museum gaat niet zozeer over Maarten Luther, de kerkhervormer, maar meer over de geschiedenis van de Lutherse kerk in Amsterdam en Nederland. Er is een mooie, permanente opstelling over de geschiedenis in het statige pand aan de Nieuwe Keizersgracht 570.

Tot september is er nu de, betrekkelijk kleine, expositie *Luther & de wereld* te zien. Zo is er aandacht voor de vestiging van een Lutherse kerk in Nieuw Amsterdam (nu New York) ten tijde van Pieter Stuyvesant. Onder het regime van de West-Indische Compagnie was het ook daar mogelijk Lutherse kerken te stichten, zij het zonder de voordelen die de officiële Hervormde kerk bezat. Zo werd ook de Lutherse kerk aan de Waterkant, tegenover de markt in Parimaribo, Suriname in 1747 gesticht. De Lutherse Kerk op Curaçao dateert uit 1757.

De band tussen Nederlandse Lutheranen en die in Indonesië heeft een ander karakter. Het Luthers Genootschap voor In- en Uitwendige Zending, dat in 1852 werd opgericht, kreeg uiteindelijk de Batu-eilanden, vlak bij Nias voor de westkust van Sumatra, toegewezen. Op de tentoonstelling zijn diverse voorwerpen te zien uit de collectie van het Luthers Genootschap, waaronder een 'Adu' of voorouderbeeld en een forse replica van een hoofdenhuis. De vrijwilligers van het Zendings-erfgoedhuis bezochten de expositie en maakten kennis met de curator van het Luther Museum ter 'lering en vermaak'.

Voorwerpen uit de Batu-eilanden

Nieuwe aanwinsten

Een aantal nieuwe aanwinsten in de afgelopen tijd:

Twee ikats (geweven kleden) van de familie Boersema uit Veenendaal; het ene is door mannen en het andere door vrouwen in Oost-Sumba gedragen.

Een tweede druk van *de Zendingsprentenkaart* uit de tweede helft van de 19^e eeuw, van de heer Drewes te Oegstgeest.

Een verzameling houtsneden van de Indiase kunstenaar dr. Solomon Raj van de familie Havinga te Utrecht.

Zendingsbriefkaarten/ansichtkaarten uit de eerste helft van de 20e eeuw van mw. Jansen-ten Have te Soest.

Van Heiden tot Christen, Halmahera.

UZV (Utrechtsche Zendingsvereniging) tentoonstelling 1919

Object van de maand

In juni maakte Huub Lems privé een reis naar het gebied waar hij zelf veertig jaar geleden door de zending was ingezet: de Minahasa, op de noordelijke punt van het grote eiland Sulawesi in Indonesië. Voor het eerst bezocht hij daar het grafmonument dat de plaatselijke kerkelijke gemeente voor 'haar' zending Herrmann had opgericht. Karl Traugott Herrmann was, evenals de veel bekendere Riedel en Schwarz, in Duitsland opgegroeid maar uiteindelijk door het Nederlands Zendelinggenootschap naar het gebied rond Manado uitgezonden. Riedel en Schwarz, die in 1831 aankwamen, blijven voor altijd verbonden aan de start van de huidige kerk in de Minahasa. De GMIM herdenkt nog altijd, met festiviteiten in juni, de dag waarop het Evangelie in de Minahasa kwam en die dag is tegelijk de dag van

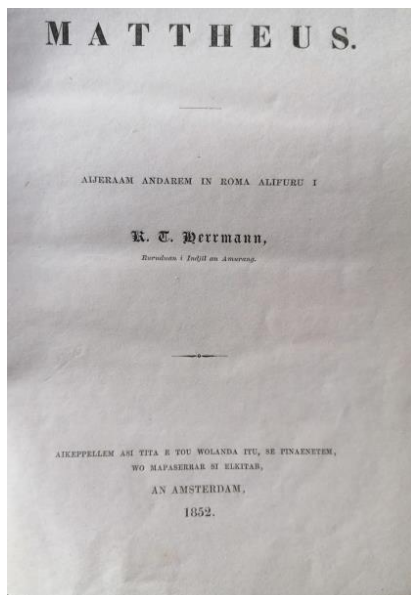
DIGITALE NIEUWSBRIEF STICHTING ZENDINGSERFGOED / ZENDINGSERFGOEDHUIS

Nr. 30 – Juli 2023

het onderwijs van de GMIM. Deze kerk telt nu zo'n 830.000 leden, in een gebied ongeveer zo groot als de provincie Gelderland.

Herrmann, die vier jaar later aankwam, is veel minder bekend, maar wordt door de Minahasa beschouwd als de bringer van het Evangelie in Zuid-Minahasa, vanuit de plaats Amoerang. Daar is dan ook zijn graf, dat van zijn vrouw M.B. Cammerar en dat van hun kind te vinden. Zijn vrouw overleed al vier jaar na aankomst in de Minahasa. Veel konden de mensen ter plekke eigenlijk niet over 'hun zending' vertellen, maar met behulp van het internet kwam wat informatie naar boven.

Na thuiskomst in Zuidland, bleek ons dat van deze zending een vertaling van het boek Mattheus in de Alfoerse taal in de collectie Bijbels zit! Het is in 1852 door het Nederlands Bijbel Genootschap, dat toen nog in Amsterdam zetelde, gedrukt. De Alfoerse taal was de taal van de mensen in het binnenland, in de bergen, die nog heidenen waren. Gezien het gebied waar Herrmann werkte, moet dit het Tontemboans geweest zijn, een van de acht inheemse talen die op dit relatief kleine gebied werden gesproken. Scans van deze originele Bijbelvertaling van het Evangelie naar Mattheus hebben intussen hun weg naar de Minahasa gevonden.

Ter afsluiting:

Al in het midden van de 19e eeuw werd bij de jeugd interesse gewekt voor de zending. Een boekje *Zeedekundige tafereelen, in kleine gedichtjes, voor kinderen* (1833) bevat een versje 'De zendeling'. Het wordt door Cees Houtman genoemd in zijn artikel in het nog te verschijnen boek *Een heidens karwei - zendingsverhalen voor kinderen*.

De tekst luidt:

*Ziet, de goede God wil zorgen!
Dat het licht van' JEZUS leer,
Eenmaal ook voor ons verborgen,
Al de heidenen bekeer',
Daartoe gaat de zend'ling henen,
Predikend langs heel deze aard,...*

*Dikwijls oogst hij smaad, verachting;
houdt zijn ziel door smart verscheurd;
Valt, voor deugd en pligtsbetrachting,
Hem den marteldood te beurt,
En toch gaat hij de eigen wegen,
Waar zijn brave broeder viel,
En hij wint, bij 's Hemels zegen,
Voor den Hemel, meen'ge ziel.*

Bid dan, kind'ren! voor die braven,...
*Die, met zoo veel liefdeblijk,
Heen gaan en de ruwste volken
Winnen voor het Hemelrijk.
En kunt gij een penning sparen,
Kind'ren! van uw' overvloed,
Wilt dien voor den zendling gâren,
Die er dubbel wel van doet.
Als ge uw bijbel dan zult lezen,
Dan zal 't vreugd zijn voor uw geest,
Dat door spaarzaam dus te wezen,
Ook de heiden bijbel leest.*